

Waarnemingen bij Visarenden (*Pandion haliaëtus* (L)) in de jaren 1974 en 1976 op Goeree

Foto's van de schrijver.

B. Boekhout

Vóór de afsluiting van het Haringvliet in 1970 was het Hollandsch Diep- Haringvliet-gebied een typisch estuarium. Rivier- en zeewater hadden een brede ontmoetingszône, waarin zeer waardevolle milieu-situaties ontstonden. Na de afsluiting veranderde een en ander heel sterk. Het getij viel weg. Het zoutgehalte daalde snel, terwijl stroomversnellingen vrijwel uitsluitend naar zee liepen. Behalve wijzigingen in de plaatselijke zoutminnende en zout-tolerante vegetatie door de afsluiting, had dit gebeuren ook grote gevolgen voor de vogel-wereld.

Onder andere de Plaat van Scheelhoek, gelegen aan de NO-kant van Goeree aan het Haringvliet vlak bij de Haringvlietdam, die al in 1965 voor het getij werd afgesloten, veranderde volledig van aanzien en vogelbevolking. De grote groepen broedvogels, zoals Grote Stern, Visdief, Dwergstern, Kluut enz. verdwenen. Geleidelijk aan namen andere vogels bezit van de Plaat. De Bruine Kiekendief onder andere is thans met vier broedparen gevestigd, terwijl ook de Blauwe Kiekendief met succes heeft gebroed.

Na 1970 verzoette het Haringvlietwater steeds verder. Dit had onder andere tot gevolg, dat diverse zoetwatervissen in het Haringvliet kwamen. Tevens nam de watersportrecreatie sterk toe. Dit bracht met zich mee dat, om de Plaat van Scheelhoek als natuurreservaat te vrijwaren van ongewenste verstoring, er langs het strand palen verschenen met de borden Verboden Toegang = Vogelreservaat. En juist deze combinatie van factoren zoals rust, veel vis, een breed waterbekken, ruim aanbod van rustpalen met goed uitzicht en een brede strook vrij constant, ondiep water bij die palen had tot gevolg dat in september 1974 twee Visarenden de Plaat kozen als tijdelijke verblijfplaats

tijdens hun trek zuidwaarts. In 1975 en ook dit jaar waren de vogels er weer.

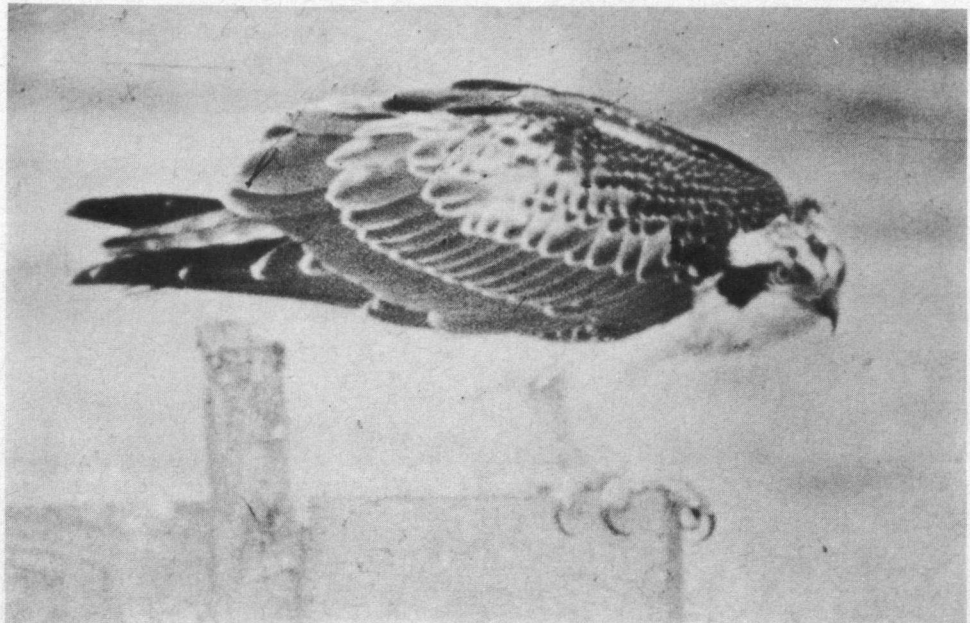
Op 5-9-74 kwam de eerste melding. Zij bleven tot ± 18-9-74.

Op 5-9-75 waren weer twee vogels terug en voor dit jaar was de eerste dag op de Plaat 29-8, terwijl zij voor het laatst werden gezien op 13-11-76. Op 14-11 was de wind naar N-NO gegaan en was het ineens veel kouder. In 1974 en in 1976 heb ik nogal wat uurtjes besteed aan het gadeslaan van het doen en laten van de arenden, wat, gelet op het huidige karakter van de Plaat vrijwel uitsluitend uit de auto moest gebeuren. Het betrof in beide jaren een jonge en een oudere vogel. De jonge vogel van dit jaar was aan de linkerpoot geringd.

De waarnemingen uit beide jaren zijn geheel identiek. Van beide vogels was het oudere exemplaar bijna dagelijks aanwezig en zichtbaar, terwijl de jonge vogel nogal eens afwezig was. Dagelijks namen de vogels een uitvoerig bad in het Haringvliet, zowel in de ochtend als in de middag maar niet op dezelfde tijdstippen.

Aan de hand van mijn waarnemingen, vooral van de oudere Visarend, kon ik tot een regelmatig, diverse malen per dag terugkerend

Visarend, natuurmonument Plaat van Scheelhoek, langs het Haringvliet, begin september 1976.

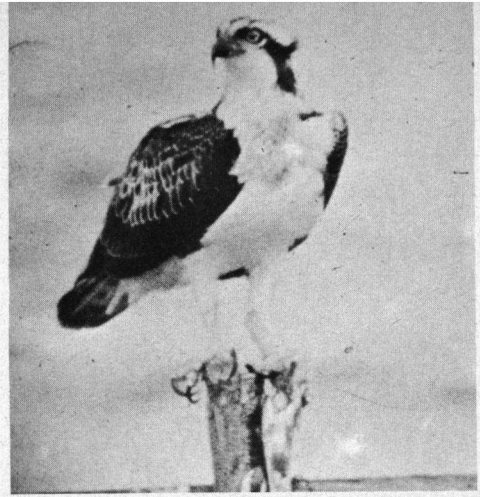

gedragspatroon in de tijd komen. Wanneer ik ter plaatse arriveerde zat meestal de oudere vogel op een paal langs het strand te rusten, soms op één poot. Op een zeker moment werd ontlast en werd het smeltsel vóór de wind weggespoten. Ongeveer 3 minuten daarna werd de vogel onrustig. Eén of tweemaal werden de vleugels vrijwel geheel boven de rug opengevouwen, werd de staart uitgewaaierd en meestal vlak daarop, maar altijd binnen de 2 minuten vloog de arend weg. Dit heb ik ook bij de Boomvalken vastgesteld. Dan hing het van de eerste succesvolle stootduik maar ook van zijn behoefte aan thermiekluchten af hoe snel de Visarend terug was.

De jonge arend miste wel eens; de oudere vogel stootte bijna steeds ineens raak. Zodra de Visarend zijn prooi had, vloog hij naar een paal om te gaan eten. Het verschil tussen 1974 en 1976 was, dat in 1974 zo goed als alleen van een grote hoge paal (waaraan een torenvalkkast) vlak achter de dijk in het riet gebruik werd gemaakt, terwijl in 1976, behalve op deze paal, op bijna alle palen langs het strand afwisselend werd gegeten. Na landing op de paal werd de juiste stand voor het eten aangenomen, waarbij de vleugels meewerkten om het evenwicht te bepalen. Terwijl de Visarend zijn nog levende prooi met kop naar voren enkele malen om ze te doden met de grote klauwen moest kneden, zekerde hij ongeveer één minuut. Dan begon de maaltijd, altijd bij de kop. Naar gelang de grip van zijn speciale snavel op de prooi werden of kleine of grote brokken vlees losgesneden of losgetrokken. De staart ging als laatste hap naar binnen. Veel afval was er niet. De prooi werd steeds met één poot vastgehouden. Onder de palen vond ik later vrijwel uitsluitend vinnen, waarbij echter predatie van andere dieren (rat, meeuwen) op prooiresistanten niet vergeten mag worden.

De duur van de maaltijd hing af van de grootte van de prooi. Het viel mij op, dat naarmate de prooi groter werd, de eettijd onevenredig langer werd, onder andere als gevolgd van meerdere en langere pauze's (wellicht vermoeidheid of het naderen van het punt van verzadiging). De volgende gegevens noteerde ik tijdens het waarnemen, waarbij de grootte van de vis met verrekijker vrij nauwkeurig te benaderen was (zoals mij na het vinden en meten en wegen van verloren prooi bleek).

Visarend, Plaat van Scheelhoek, begin september 1976.

Visarend, Plaat van Scheelhoek, begin september 1976.

Vissen van 20 cm	Eettijd 12-15 minuten
" " 25 "	" 15-20 "
" " 30 "	" 35-55 "
1x Vis " 40 "	" 78 "

Natuurlijk speelt het gewicht van de vis hierbij ook een belangrijke rol. Het was uiteraard niet mogelijk de prooien te wegen, zodat op grond van basisgegevens over bepaalde vissen een schatting moest worden gemaakt van de hoeveelheden vlees, die een Visarend per keer en per dag kan verorberen. De prooi bestond uit:

	lengten gem.	gewicht
Rietvoorns	20—25 cm	± 200—250 gr.
Ruisvoorns	25—30 cm	± 250—300 gr.
Baarzen	25—35 cm	± 600—800 gr.
Blankvoorns	10—20 cm	± 150—200 gr.

De Baars van 40 cm die ik een maal zag vangen moest tegen de 1½ kg wegen! Afgaande op wat ik zag vangen kom ik op vier tot vijf vissen per dag van gemiddeld 250 gr. per vis, zodat een hoeveelheid van 1000 gr. per dag gegeten werd. Dit is beduidend meer dan wat bekend is uit waarnemingen bij broedende Visarenden. Voorzover mij bekend is dan de gemiddelde hoeveelheid 300 tot 600 gram per dag. Wellicht houdt de grotere hoeveelheid verband met het zorgen voor optimale conditie vóór de wegtrek!

De rusttijden na het beëindigen van de maaltijd waren zeer verschillend van lengte. Slechts enkele malen werd na het afvliegen vrij snel weer nieuwe prooi gevangen, maar meestal werd de wegvlucht gevolgd door rondcirkelen, als maar hoger tot ver boven het Haringvliet, zodat ik op 't laatst de vogel niet meer kon volgen. Na verloop van 30-60 minuten was de Visarend ineens weer terug en begon weer te vissen. Zodra er weer prooi was herhaalde het hele ritueel van kneden, zekeren, enz. zich weer tot de volgende wegvlucht. Vlak na de maaltijd werden tenen en snavel grondig gereinigd.

Van de hierboven genoemde wegvluchten gevolgd door snelle terugkeer met nieuwe prooi heb ik in beide jaren enige tijden kunnen noteren. Vergeleken met de overige

lengte vis	a) eettijd	b) gewicht	c) tijd tussen begin eettijd en weglucht	minuten per gram		gram per minuut	
	ca.	exact	ca.	exact	a:b	c:b	b:a
10 cm	6 min.	150 gr.	18 min.	0,04	0,120	25	8,3
15 cm	10 min.	180 gr.	27 min.	0,05	0,150	18	6,6
20 cm	14 min.	200 gr.	38 min.	0,07	0,190	14	5,3
25 cm	18 min.	250 gr.	47 min.	0,07	0,189	14	5,3
30 cm	38 min.	300 gr.	68 min.	0,13	0,227	8	4,4
	gecor. 28 min.*	—	58 min.	0,09	0,193	10,7	5,2
40 cm	78 min.	1300 gr.	240 min.	0,06	0,185	17	5,4

*) inc. l enkele storingen door agressieve Torenvalken van ca. 10 minuten!!

desbetreffende gegevens blijkt het onderstaande:

Uit bovenstaande reeksen zou blijken dat naarmate de vis groter en zwaarder is, het aantal minuten eettijd per gram toeneemt. Alleen bij de vis van 40 cm is een sterke daling merkbaar. In de tabel gram per minuut blijkt een afname van het aantal grammen bij grotere en zwaardere vissen. Ook uiteraard hier weer bij de vis van 40 cm een afwijking. Uitgaande van het feit, dat de eerste hap van een te consumeren prooi in de maag van de Visarend aan het verteringsproces gaat deelnemen zijn de tabellen c:b en b:c opgenomen. Hier zou een gelijkblijven in de verteringstijd- en hoeveelheid te constateren zijn bij prooi van 200 gram en zwaarder.

Ik wil aan bovenstaande gegevens geen enkel bewijs ontleen. Het was voor mij alleen interessant hier naar toe te werken. Wellicht geeft het andere waarnemers aanleiding tot aanvullende, nieuwe of afwijkende gegevens. De lengten en gewichten meen ik zo reëel mogelijk te hebben kunnen vaststellen op grond van visuele waarnemingen met meting en weging van verloren prooi (na ruzie met Bruine Kiekendieven!).

Ten slotte nog wat notities over de vangtechniek van de Visarend. Het zoeken naar prooi geschiedde altijd tegen de wind in. Kleine kringen (achtjes) beschrijvend werd het water afgespeurd. Zodra een prooi zichtbaar was, werden de vleugels aangelegd, maakte het lichaam een kwartslag om en begon de stootduik omlaag. Enige meters boven het water kwamen de klauwen omlaag en volgde de plons. Wanneer de duik niet succesvol was, verhief de arend zich uit het water en schudde vliegend het water uit zijn veren, terwijl hij de poten even door het water sleepte, mijns inziens om de modder of het zand (bij zijn mislukte stoot in het ondiepe water zal hij ongetwijfeld de bodem raken) af te spoelen. Ook werd vóór de stootduik dikwijls het 'bidden' waargenomen.

Agressie jegens de Visarenden zag ik alleen van Bruine Kiekendieven, Torenvalken en meeuwen en dan alleen tijdens het speuren naar prooi of het eten ervan op de paal, maar in het laatste geval slechts kort. Slechts enkele malen nam ik waar, dat de arend zijn prooi op het strand consumeerde. Mijns inziens geschiedde dit bewust, om wellicht wat zand ten behoeve van zijn spijs-

vertering mee naar binnen te krijgen. Er was geen enkele aanleiding om niet op de paal te eten.

● B. Boekhout, Duinweg 7, Hellevoetsluis.

De Visarend op zijn eetplaats

Op 25 augustus 1978 was ik in de gelegenheid om een tijdje een Visarend te observeren op zijn eetplaats in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Hiervan heb ik wat notities gemaakt. Toen de Visarend de eetplaats naderde, met vis, vloog hij deze eerst een paar keer over om de naaste omgeving en de eetplaats zelf te inspecteren. Na deze inspectievlucht deed de Visarend alsof hij wilde gaan landen in één van de drie dode bomen die zich op de eetplaats bevinden, maar vloog toch weer op. Dit herhaalde zich een paar keer. Ten slotte landde de Visarend. Het landen ging vrij moeilijk omdat de Visarend zijn vis met één klauw vasthield en dus in wezen maar met één poot kan landen.

De Visarend spreidde tijdens het eten vaak zijn vleugels uit om in balans te blijven. De Visarend was erg onrustig, want hij verwisselde een paar keer van boom (dode). Toen was nog eens goed te zien hoe veel moeite een Visarend heeft om met een vis op een boomtak te landen. Na elke hap speurde de Visarend naar mogelijk onraad.

De vis wordt dus met één klauw bij de kop vastgehouden, wat in de vlucht ook gebeurt. De Visarend at kleine stukjes vis en liet vaak stukjes vallen. De Visarend keek vaak langdurig om zich heen waarbij de kruinveren opgezet werden. Tijdens het eten zag ik de Visarend een paar maal zijn witte uitwerpselen lanceren.

Nadat de Visarend ongeveer twintig minuten aan het eten was, kwam er een Boomvalk aanvliegen die laag over de Visarend heen scheerde. Geen reactie van de Visarend. De Visarend reageerde ook niet toen er een Ekster in zijn boom landde.

Na een half uur gegeten te hebben richtte de Visarend zich op en keek langdurig om zich heen, waarna hij opvloog.

Nog enkele opmerkingen over de eetplaats. Deze bevindt zich op ongeveer 30 meter van een infiltratiekanaal. De eetplaats biedt ruim uitzicht naar alle kanten.

● Tammo Meyer, Westerdreef 56, 2152 CS Nieuw-Vennep.

Visarend, AW Duinen, Renbaanveld, 31 augustus 1977.

Foto: Frits van Daalen.